

nista pártok létrehozásán fáradoztak. Az is feladatuk volt, hogy a Vörös Hadsereg nemzetközi ezredeinek keretében a saját népcsoportjukból megfelelő létszámú alegységeket szervezzenek. Legfőbb feladatuk azonban a határon kívüli forradalmi mozgalmak erősítése volt...” — olvashatjuk Mészáros könyvében. A délszláv szekció élén olyan forradalmi tapasztalattal rendelkező kommunisták álltak, mint I. Matuzović, L. Vukičević. Matuzović a délszláv katonai egységeket szervezte, míg Vukičević feladata elsősorban határon túli forradalmi munka irányítása volt, de részt vett a szekció lapjának, a *Crvena Zastava*ának a szerkesztésében is. A lapból 12—15 ezer példány jugoszláv területekre is eljutott.

Szeretnénk felhívni az olvasó figyelmét a könyv azon részeire is, melyben a szerző elemzi a proletárforradalom lehetőségét Jugoszláviában. Ezzel kapcsolatban idézi a *Crvena Zastava* alábbi cikkét: „Jugoszláviát is mindössze néhány óra választja el a szocialista forradalomtól... A Jugoszláv Vörös Hadsereg feladata, hogy fegyverrel segítse a jugoszláviai testvéreinket ezen az egyedül helyes úton...” Áprilisban, májusban nemcsak a délszláv forradalmárok tartották érettnek a helyzetet a proletárforradalom kirobbanásához — jegyzi meg Mészáros —, hanem a Magyar Tanácsköztársaság vezetői is.

A májusi válság tárgyalásánál megismerjük, milyen szerepet játszott a fiatal *Sinkó Ervin*, a jugoszláviai magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja, a belső ellenforradalmi erőkkel vívott küzdelemben Kecskeméten.

Könyve utolsó lapjain bemutatja a fehérterror bosszúállását, és azoknak a vajdasági forradalmároknak kalandos útját, kiknek végül is sikerült átjutni a határon, hogy ismét bekapcsolódjanak, immáron a jugoszláv munkásmozgalom harcaiba.

Bár hazai történetírásunk részletesen feltárta már a Tanácsköztársaság korszakát, a szerző mégis újat ad akkor, mikor a vajdaságiak, a délszláv munkásmozgalom és a Tanácsköztársaság kapcsolatát így, egy kötetbe foglalva adja az olvasó kezébe. A könyvet a Magyar Tanácsköztársaság vajdasági és délszláv vonatkozású dokumentumai teszik szemléletesebbé. (*Fórum*, 1974.)

A. SAJTI ENIKŐ

Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején

Tavaly nyáron, 78 éves korában távozott el az élők sorából dr. *Antall József*, a második világháború alatti „lengyelmentés” egyik fő szervezője, a legújabbkori lengyel—magyar kapcsolatok talán legérdekesebb fejezetének „koronatanúja”. Intő figyelmeztetés lehet elhunytá, az idő múlásával egyre kevesebben maradnak közöttünk azok közül, akik személyes élményként tudják fölidézni az eseményeket. Elmondhatjuk, hogy *Lagzi István* fiatal történész a huszonnegyedik órában vállalkozott a kutatómunkára, a magyarországi lengyel emigráció történetének föltárására. Ma még lehet találkozni „résztvevőkkel”, egykori lengyel menekültekkel, a velük kapcsolatban levő magyarokkal; családi levéltárakból, fénykép-gyűjteményekből értékes dokumentumokat lehet előbányászni, melyek holnap talán már nem kerülhetnének avatott kutató szeme elé. Lagzi István élt ezzel a lehetőséggel, föltáró munkájának eredményeképpen máris jelentősen gazdagodott tudásunk a lengyel menekültek magyarországi tartózkodásáról.

Egy emberöltőnyi a távlat, rendelkezünk tehát kellő distanciával ahhoz, hogy minden összetevőt gondosan mérlegelve, higgadt tárgyilagossággal lásson hozzá a magyar történetírás ehhez a sürgető föladathoz. Joggal állítja ugyanis bevezetőjében

a szerző, hogy „A magyar—lengyel barátságnak ez a bonyolult, eseményekben és pozitív cselekedetekben gazdag időszaka nálunk hosszú ideig (szinte napjainkig) tudományos szempontból feldolgozatlan problémának, éppen ezért — sokak szemében — kényes kérdésnek számított.” A szélesebb közvéleménynek szánt kétkötetes *Magyarország történetében* (Gondolat, 1967) például szó sem esik a lengyel menekültekről. Nem kívánunk a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonítani a kérdésnek, de tökéletesen egyetértünk Lagzi Istvánnal abban, hogy a magyarországi lengyel emigráció viszonylagos szabadsága, sokrétű kulturális tevékenysége, mintegy százezer menekült továbbszökése a Németországgal fegyveres harcot vívó országokba — a fasizmus elleni küzdelmet erősítette. Magyar szempontból egy tragikus történelmi időszaknak egy olyan mozzanatáról van szó, amely nem befolyásolta ugyan döntően az események menetét, mégis hozzátartozik a teljes körképhez, mint az antifasiszta mozgalom egyik részterülete. Az illúziómentes önvizsgálat minden tényező figyelembevételét megköveteli. Nem feledkezhetünk meg arról, „hogy a tragikus, »hideg napok« mellett volt Balatonboglárunk, Keszthelyünk, Nagykanizsánk, ahol lengyel, francia, angol menekültek védelmet találtak.” (Bevezető, 4. lap).

Az 1939 és 1945 közötti magyar—lengyel kapcsolatok kutatása rendkívül sokrétű problémakörrel szembesíti a történészeket, foglalkozniuk kell diplomáciatörténettel (a két ország „hivatalos” viszonya a második világháború első napjaiban; a magyar—német viszony lengyel vonatkozásai stb.); emigrációtörténettel (a magyar kormány és a helyi szervek intézkedései, az emigránsok szervezetei, politikai-kulturális tevékenysége, életkörülményei, a magyar társadalom magatartása a menekültekkel szemben); a lengyel ellenállási mozgalom magyar kapcsolataival. Egyes részkérdések vizsgálatában (pl. a lengyel menekültek oktatásügye, a lengyel ellenállásban részt vevő magyarok stb.) születtek már eredmények — lengyel szerzők tollából. Magyarországról szóló ismeretterjesztő könyvének kibővített második kiadásában (Węgry 1939—1974, Varsó, 1975) *Jerzy Robert Nowak* áttekinti második világháború alatti kapcsolataink minden aspektusát, összegezése jól jelzi a föltárásra váró „fehér foltokat” is.

Az emigrációtörténet földolgozásában Lagzi István „területi elv” alapján látott munkához. Sorra veszi azokat az országrészeket, ahol lengyel menekültek éltek a vizsgált időszakban, egy-egy meghatározott földrajzi-közigazgatási körben kísérli meg az emigráció életkörülményeinek bemutatását. Először a Sopron környéki menekültekről közölt tanulmányokat (Soproni Szemle, 1973. 3. sz., 1974. 2. sz.), újabb dolgozatában a Zala megyei emigráció történetét dolgozza föl. Szembe kellett néznie a helytörténet dilemmáival is, hiszen a lengyel menekültügy országos szervek (Belügyminisztérium, Honvédelmi Minisztérium) kezében volt, csak a központi intézkedések végrehajtása függött helyi tényezőktől; a „nagypolitika” ingadozásai a lengyel ügyben is változó álláspontot eredményeztek, így szerzőnknek gyakran kellett a megyehatáron túlra, elsősorban Budapestre tekintenie. Nehezítette helyzetét tehát, hogy — emigrációtörténeti szintézis híján — kutatásokat kellett végeznie országos vonatkozásban is a „lengyel ügyvel” kapcsolatos politikáról. Tökéletes körképet tudott adni viszont a helyi szervek tevékenységéről, a korabeli Zala megye társadalmának magatartásáról a lengyelekkel szemben, a menekültek életkörülményeiről, művelődési és kulturális lehetőségeiről. És talán ez a legjárhatóbb út a szintézis felé: területi egységeként végzett analízis; s a mozaikokból összeálló körkép alapján lehet majd elvégezni az összegezés munkáját.

Könyvének első fejezetében a lengyel menekültek Magyarországra érkezését tárgyalja, itt kapunk tájékoztatást — részben saját kutatások eredményeként — a menekültek elhelyezéséről, az országos állami és társadalmi szervek tevékenységéről; hasznos kiegészítője ennek a résznek a katonai és polgári táborokról készített táblázat és a térképek. A következő fejezetek két problémacsoport — részben időben elkülönülő szakaszok — kérdéseit taglalják. Zala mint határmenti megye vált 1939 és 1941 között a lengyel evakuáció központjává. A lengyel táborok berendezkedését, a katonák és katonakorú személyek evakuációjának megszervezését mutatja be a könyv második és harmadik fejezete. A hosszabb ideig megtelepedő emigránsok

életkörülményeit, oktatási intézményeit, kulturális életét ismerjük meg a következő fejezetekből.

Lagzi István dolgozatának tüzetes elemzését bizonyára elvégzi majd a szakkritika, a magunk részéről egy hiánypótló munka megszületéséről óhajtottunk hírt adni. Abban a reményben, hogy a második világháború magyarországi lengyel emigrációjának kutatásában további eredményeket várhatunk a szerzőtől. Elismeréssel szólhatunk mindazok munkájáról — a zalaiakról, a kiadvány szerkesztőjéről *Degré Alajos*ról —, akik lehetővé tették, hogy színvonalas külsőben lásson napvilágot ez a tanulmány. Igazolván ezzel — három és fél évtized távolából — a zalaszentgróti tábor egyik lakójának a szerző által (153. lap) idézett szavait: „Nincs kételyünk az iránt, hogy magyar földön való tartózkodásunk hozzá fog járulni a hagyományos magyar—lengyel kapcsolatok elmélyítéséhez, s hogy távozásunkkal nem fognak megszakadni azok a szálak, melyek köztünk itt szövődtek.” (*Zalai Gyűjtemény*, 3. sz. 1975.)

KISS GY. CSABA

Bárth János: A kalocsai szállások település-néprajza

A település-néprajz a hazai etnográfianak egyik igen tekintélyes, nagy múltú ágazata. A történelmi és földrajztudósi műveltségű Györffy István, akinek érdeklődése évtizedekig döntően hatott a magyar néprajztudományra, pályája kezdetén — századunk első évtizedében — fölismerte, hogy a települések szerkezeti sajátosságai mennyire szorosan összekapcsolódnak a gazdálkodással, s ezen keresztül a paraszti életmód szinte minden területével. Györffy elsősorban az Alföld néprajzával foglalkozott. Kutatásai többek közt két olyan településnéprajzi jelenségre vetettek fényt, amelyek ugyan nem páratlanok Európában, de hangsúlyos, jellegadó voltak folytán magyarországi sajátosságnak tekinthetők. A *tanyáról* és a *szálláskertről*, az alföldi településrendszer megértésének kulcsairól van szó. Az előbbi — klasszikus értelemben — tartozéktelepülés. Tehát nem önálló, hanem elválaszthatatlanul kapcsolódik az anyavároshoz. Az utóbbi, a lakótelektől különálló, csoportosan elhelyezkedő gazdasági udvar, ma már eltűnt, legfeljebb átalakult formában látható. Aki valamelyest ismeri az alföldi parasztság életét, erre pedig Móricz Zsigmond, Veres Péter, Szabó Pál és mások írásait olvasva, néprajzi szakirodalom nélkül is szert lehet tenni, jól tudja, hogy mennyire befolyásolta az emberek életét, sorsuk alakulását, műveltségüket, viselkedésüket az, hogy hol lagnak: falun, városban vagy tanyán. Erdei Ferenc jelentős részben éppen Györffy indíttatására, de nála szélesebb, szociológiai kitekintéssel trilógiában (*Magyar falu, Magyar város, Magyar tanyák*) foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.

Erdei — részletkutatások híján — nem ismervén pontosan Kalocsa múltját, „renegát”-nak nevezte, mert a tipikus alföldi települések sorában megtagadta mezővárosi voltát, azaz nem fejlesztett sem tanyát, sem szálláskertet. A választ, hogy miért nem így történt, pontosabban: mi is történt, most Bárth János könyve adja meg. Kalocsa mégsem renegát, voltak tanyái és szálláskertjei, de a fejlődésnek egyedien jellemző útját járta, amiért különösen számot tart a figyelemre.

Kalocsa földrajzi fekvése szólt bele leginkább a különleges település-néprajzi vonások kialakulásába. A hódoltság után újjáéledő várost a szabályozatlan Duna mellékágai, időszakos és állandó vízjárások fogták szorosan közre. Már ez sem engedte, hogy közvetlen közelben keletkezzenek szálláskertek. Másrészt a parasztok